

DEBRECZENI ATTILA

Idyllium és román

Kazinczy pályakezdő projektumai*

II. rész

A B S Z T R A K T

Kazinczy pályakezdését a tanfelügyelő-szerkesztő összefonódó programja és tevékenysége mellett két műfaj, az idyllium és a román jellemzi leginkább. A jelen tanulmány e műfaji projektumok leírását tűzi ki célul. Kazinczy művei alapvetően fő programtörekvései jegyében születtek, nem egymástól elszigetelten, hanem különböző műfaji projektumokká szerveződve. Egy projektum hosszabb-rövidebb időn keresztül meghatározta irodalmi tevékenységét, párhuzamos projektumai párhuzamos leírása alkalmas eszköznek tűnik a pályaszakaszok jellemzőinek és dinamikájának a megragadására. Elemzéseink szövegközpontúak, de nem műelemzésekre épülnek, inkább paratextusok, levélkommentárok segítségével Kazinczy adott projektumra vonatkozó intencióihoz, s ezáltal programos törekvéseihez próbálnak közel férkőzni, az irodalmi megújulás születésében lévő mozzanatai felmutatását remélvén ettől. Az idyllium és a román projektumai minden különbségük ellenére szorosan összefonódnak a szándékolt hangnemi és aestheticai törekvésekben, hozzájuk kötődik Kazinczy irodalomszemléletének kialakulása és megtestesülése nagy hatású művekben.

4. Román és levél

a) A projektum alakulástörténete

A román műfaji projektumának előzményei, akárcsak az idylliuméi, az 1780-as évek elejéig nyúlnak vissza, mikor Kazinczy Gessner *Idyllenjének* és Miller *Siegwartjának* lelkes olvasása közben fordításukhoz kezdett, szándékát 1782 elején nyilvánossá tette a Magyar Hírmondóban, s mindkét szerzőt felkereste levéllel. Miller románját Gessner műve után, 1781 körül ismerhette meg (az önéletírások is az eperjesi időszakhoz kötik a *Siegwart* olvasását). Millernek 1782 márciusában még mint tervet említi, novemberben már több ív elkészültéről tudósít, egy év múlva pedig a teljes fordítás befejezéséről számol be. Aztán hosszabb ideig nem tudunk a Miller-fordítás sorsáról (talán átdolgozta ezt is), majd csak a *Bácsmegey* elé írt 1789. március 20-i keltezésű *Jelentés* utolsó bekezdésében olvashatunk ezzel kapcsolatos döntéséről:

Készen hever kezemnél *Siegwart* is (kit én *Szevárim*nak neveztem) [...] tarthatok tőlle, hogy fordításom örökösen írásban fog maradni [...] mert minekutánna az

* A tanulmány, mely egy készülő nagyobb munka fejezete, az HUN-REN-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

egyszer *Landerernek* sajtói alól ki-szállott, és az Országot el-lepte, az újabb kiadásnak el-keléséhez kevesebb reménység lehet.¹

Állítása szerint tehát Barczafalvi Szabó Dávid 1787-ben megjelent fordítása² miatt mondott le a sajátja kiadásáról. Ideiglenesen legalábbis, mert Arankának 1789 végén megküldte kéziratát (noha félt egyetlen példánya elveszésétől), véleményét kérve, amit aztán köszönettel fogadott: „Szevárimon már végig mentem, ’s jegyzéseidből sokat tanultam.”³ Még 1804-ben is foglalkozott vele, de 1811-ben a kiadását sürgető Pápay Sámuelnek azt írta, hogy „Szevárimat régen tűzbe vettem.”⁴ Kazinczy első románjának csak az emlékezete maradt fenn, valamint az a rövid vers, amit kiadott az 1791-es *Heliconi virágokban* (*A’ szerelem’ tekintete. Szeváriból*).⁵ A román műfaji projektuma a *Bácsmegey*hez köthető, illetve a *Bácsmegey* megjelenése utáni fordítási, kiadási tervekhez.

A projektum rövid *első szakasza* a *Bácsmegey* megjelenéséig számítható. A *Bácsmegeynek össze-szedett levelei* Albrecht Christopher Kayser *Adolfs gesammlete Briefe* című románjának fordítása,⁶ melynek kiadásai (1778, 1780, 1782, 1787) szerzői név nélkül jelentek meg. Kazinczy fordítása a *Jelentés* idézett sorai alapján ítélve a *Szevári* megíúsult kiadása miatt jelent meg, sejtethető továbbá, hogy elkészülte szintén ezzel függ össze, de erre nézve már ellentmondások az adatok. A *Jelentésben* a fordítás megszületését „bimbókra fakadó ifjú kora” egy esős novemberének unalmával és Dienes öccse hathatós unszolásával magyarázza, időben vármegyei tisztségbe lépésük (1784) előttre téve azt. Az 1778–1784 közötti időszak azonban Miller és Gessner művei jegyében telik a korabeli levelek szerint, így ha foglalkozott is Kazinczy az *Adolf leveleivel*, azt mindenképpen háttérbe szorította a másik kettő. Levélben először csak 1788. január 29-én említi aktuális munkái sorában, hozzátéve, hogy a ‘*Werther ízlésében készült*’ művet a stílusa miatt választotta fordításra⁷ (ez nem egyezik a *Jelentés* indoklásával és a *Pályám emlékezete* állításával sem, miszerint csak barátai szelíd erőszakja miatt adta ki művét). Szintén a *Wertherre* utaló formulával (mellyel a kiadó is reklámozta a könyvet⁸) mutatja be 1788 májusában Ráday Gedeonnak, megemlítve, hogy az eredeti művet „*Sonnenfelsének* mondják”.⁹ Megjegyzéséből arra gondolhatunk, nem tudja biztosan, ki a szerző, de jelentőséget tulajdonít annak, hogy előljárója és szabadkőműves testvére lehet az. Később e lehetőséget már nem említi, ugyanakkor Kayser neve sem fordul elő egyáltalán Kazinczy levelezésében és önéletírásaiban, lehet, nem is szerzett róla tudomást.

¹ Ford., 2009, 118.

² *Szevári klastromi története*, I–II., Pozsony, 1787.

³ KazLev I, 520., 273. sz. és II, 78., 318. sz. Rádayhoz 1788-ban véletlenül jutott el két ív (I, 194., 136. sz.).

⁴ KazLev III, 165., 650. sz.; VIII, 381., 1957. sz.

⁵ Költ., 2018, I., 717., II., 206–208.

⁶ A *Bácsmegeyre* nézve lásd a kritikai kiadás Borbély Szilárd által írott jegyzeteit (Ford., 2009, 779–786.). A *gesammlete* a *gesammelte* régies alakja (Szilágyi Márton adata).

⁷ KazLev I, 162., 116. sz.

⁸ Ford., 2009, 779.

⁹ KazLev I, 180–181., 129. sz.

A fordítás keletkezési ideje, motivációi, valamint a szerző személye körüli bizonytalanságok mellett a kiadás részletei jobban dokumentáltak: a korabeli levelezés számos részletet megőrzött a nyomtatás fázisairól, a papír minőségéről, Kazinczy költségeiről, a terjesztésről. Mindezeket részletesen feltárja a kritikai kiadás, itt csak a legfontosabbakat emeljük ki. A fordítás elkészültéről imént említett 1788. május 19-i levelében számolt be Kazinczy Rádaynak, miután elűjságotla a *Gessner' Idylliumi* megjelenését. Az idillekéhez hasonló revíziót szeretett volna románjának, egyelőre a 17 ívből addig letisztázott 12 ívnyi kézirat alapján (sem ez, sem más kézirat nem maradt fenn). Kérte továbbá Ráday közbenjárását a pesti nyomtatás ügyében Trattner-nél, akinél a Magyar Museum első száma éppen készülöben volt. Ráday bírálatát (ha elkészült egyáltalán) nem ismerjük, a nyomtatóval viszont megegyezett,¹⁰ a kötet mégis Kassán jelent meg 1789 áprilisában.¹¹ Újabban előkerült a könyv egy példánya,¹² melyből kiderül, hogy Kassán már ősszel megkezdődött a nyomtatás. A példány eltéréseket mutat az eddig ismert példányokhoz képest: címlapján „Az Adolf Leveleiből Magyarra tette / Kazinczy Ferentz” alcím áll (a „Költött történet” helyett), két bekezdéssel kurtább a *Jelentés*, melynek dátuma 1788. október 27. az eddig ismert 1789. március 20. helyett, valamint K. betűjellel van aláírva Kazinczy helyett. Kazinczy tehát a végső változatban levette a nevét a címlapról, az csak a *Jelentés* aláírásában szerepelt, s a forrásmű megnevezése is oda szorult, rövid magyar címmel.

Úgy tűnik, a Gessner- és a Miller-fordítással szemben a *Bácsmegyey* kiadása hirtelen ötletből született és gyorsan megvalósult. 1787 első felében megjelent Barczafalvi Miller-fordítása, a nyár elején Rát Mátyás Kazinczy (fenn nem maradt) levelére válaszolva írja, hogy még csak belenézett, de így is „katzagásra fakadt”, Kazinczy fordításának kiadását pedig várja és reméli.¹³ Novemberben Kazinczy folyamatban lévő munkái sorában a Gessner nyomtatásáról és a Hamlet fordításáról számol be Orczy Lőrincznek, mást nem említ.¹⁴ 1788. január 29-én a Magyar Museum (akkor még Parnasszus) tervezése mellett ugyancsak kiemeli a *Hamletet*, de már említi az *Adolf leveleit* is. Tavasszal végzett a fordítással, a könyv egy év múlva, 1789 áprilisában megjelent, a román-projektum első szakasza ezzel lezárult. A *Bácsmegyey*vel a *második szakaszban* is foglalkozik, decemberben a fordítás átdolgozásának és új kiadásának tervéről ír, ugyanabban a levélben, melyben *Szegvárija* felől érdeklődik Arankától.¹⁵ (Klopstocknak írott levelében ugyanekkor egyik románfordítását sem említi kész művei sorában, csak a Gessnert, s arról ír, hogy Klopstock műveit a *Sieghart*-ból ismerte meg, annak nyomán kezdett fordításukba.) A következő évben belefog a *Werther* fordításába is, de csak az elejével készül el, fogalmazványban.¹⁶

¹⁰ KazLev I, 182. és 187., 130. és 132. sz.

¹¹ KazLev I, 322., 195. sz.

¹² TORDA István, *A Bácsmegyey ismeretlen első kiadása*, Magyar Könyvszemle 2017/4., 466–472.

¹³ KazLev I, 140., 100. sz.

¹⁴ KazLev XXII, 20., 5409. sz.

¹⁵ KazLev I, 521., 273. sz.

¹⁶ MTA KIK RUI 2r. 2/I. 30a–37b; kiadása: GERGYE László, *Kazinczy Ferenc kiadatlan Werther-fordítása*, ItK 1994, 411–419.

Mindezekkel párhuzamosan felkarolja szűkebb környezetében a hasonló törekvéseket. 1789 augusztusában Vitéz Imre Kazinczynak ajánlja Dusch-fordítását (*A' tiszta és nemes szeretet ereje*),¹⁷ s könyve élére illeszti Kazinczy válaszlevelét a románok érdemeiről és hasznáról. Feltűnő, mint Béres Norbert kiemeli,¹⁸ hogy Kazinczy valójában egy a saját törekvéseitől sokban eltérő prózahagyomány, a heroikus román sémáit követő szöveget tüntet ki figyelmével, s emel maga mellé, amiben bizonytalanság van a csoportképző személyes viszonyoknak is. Hasonló jelenség figyelhető meg Aranka György románjával kapcsolatban,¹⁹ melyről ugyancsak 1789 augusztusában hall először Kazinczy. A németből készült²⁰ románfordításról szeptemberben már részletes bírálatot ír a közben megkapott kézirat alapján, s magára vállalja kiadását. A következő év márciusában a kassai cenzor akadékoskodásáról számol be, júliusban az immár sikeres pesti cenzoráltatásról, augusztusban korrektúrát ígér, szeptember elejére megjelenik a könyv (*Júlia' levelei Ovidiushoz*).²¹ Kazinczy saját költségén és gondozásában jelentette meg Kassán Aranka György művét, melyet következetesen románnak nevez leveleiben, miként a szintén levél formájú *Bácsmegyeyt* is. Aranka műve valójában prózában írott heroidák gyűjteménye, az a műfaj, melyből Kazinczy a folyóirataiban is közölt darabokat.²² 1792-ben Dayka Gábor verses heroidáit (*Heloíznek és Abelárdnak levelei*) tervezte megjelentetni, de a bécsi cenzor megtagadta az engedélyt. A kiadási terv dokumentuma a Kazinczy kezével készült, címlappal ellátott kézirat, melyen a cenzor által „veres krétával megjegyzett sorok” is láthatóak, mint arra Kazinczy későbbi jegyzése felhívja a figyelmet.²³

Ugyancsak 1792-ben, decemberben született az első kézírata Kazinczy fordításának, *A' vak Lantosnak*, mely Veit Weber regéjéből készült, s majd 1794-ben, a *Sztellá*-val egybekötve jelent meg.²⁴ A forrásként használt rege nyomán Kazinczy fordítása is nagyrészt párbeszédes (illeszkedve a Goethe-szindarabhoz), mégis románnak nevezi művét, melyet így a német irodalom sajátos műfaja, a *dialogroman* egyik ritka magyar megvalósulásának tarthatunk.²⁵ A borítón olvasható kommentárban művét a *Sieghart*-hoz hasonlítja, a *Sieghart* és annak (fenn nem maradt) fordítása végigkíséri tehát Kazinczy első időszakát, a román műfaji projektumának előzményét és egyben folyamatos viszonyítási pontját képezvén. A projektum az évtized fordulóján néhány évig volt igazán aktív, a nyomtatott nyilvánosságban lényegében csak 1789–1790-ben,

¹⁷ *A' tiszta és nemes szeretet ereje*, ford. IVÁNKAY VITÉZ Imre, Kassa, 1789.

¹⁸ BÉRES Norbert, *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma*, Debrecen, 2023. (megjelenés előtt)

¹⁹ Uo.

²⁰ *Briefe der Julie, Tochter Kaisers August an Ovid* (Frankfurt–Lipcse, 1783), mely francia eredetiből készült: Charlotte Antoinette DE BRESSAY DE LEZAY-MARNÉZIA, *Lettre De Julie, Fille D'Auguste, A Ovide* (Genf, 1766). A fordítás: *Júlia' levelei Ovidiushoz*, ford. ARANKA György, Kassa, 1790.

²¹ KazLev I, 422., 232. sz.; 457–464., 249. sz.; II, 51., 307. sz.; 79., 318. sz.; 100., 330. sz.; 110., 334. sz.

²² A heroida műfaj áttekintését lásd BÓDI Katalin, *Könny és tinta. A magyar levéregény és heroida történeti és poétikai háttere*, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2010, 167–208.

²³ MTA KIK RUI 2r. 2/II. 1a–11b.

²⁴ Ford., 2009, 417–438.

²⁵ Erre az összefüggésre Szilágyi Márton hívta fel figyelmemet (a dialogroman Urániában való előfordulásáról lásd SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 1998, 280–281.).

mikor a *Bácsmegyey* és mások Kazinczyhoz köthető fordításai megjelentek. Ez az intenzív jelenlét a román műfaj és a levélforma több szempontú értelmezésével fonódott össze, a minták és oppozíciók körvonalazása által kirajzolva Kazinczy programos törekvéseit.

b) *A projektum hangnemi tájolása*

Kazinczy a *Bácsmegyey* elé *A' Báróczy tisztelőinek* címmel ajánlást nyomtattatott, ami elmondása szerint még a Gessner-fordításhoz készült, de a kötetből véletlenül kimaradt. A Ráday-ajánlásban mindazonáltal ott is megfogalmazta, hogy írói útkeresésében Báróczy dicső példáját követte, ezt fejtette ki a *Bácsmegyey*-be illesztett szöveg bővebben: „Meg-lehet hogy én Mármontelnek el-hevítése nélkül nem nyúltam volna tollhoz. Hogy írtam és írok tehát – ha mit ér írásom –, hogy nevemet nem látott Hazafiak is esmérik, – Báróczy míve.”²⁶ Kazinczy első két könyvében tehát egyaránt Báróczit nevezte meg példaként, kiemelve Marmontel-fordítását (*Erköltsi mesék*),²⁷ mely főleg újszerű („selypítő – frantziává vált”) stílusával hatott rá. Amennyire a szűkszavú adatok alapján megítélhető, a *Werther*-nek is a stílusa volt a fontos számára.²⁸ Millernek írott 1782. novemberi levelében az erkölcsi problematikára utalva még ‘Goethe mérgét’ említi, amelytől éppen Miller műve szabadította meg, 1788 elején Kovachichnak, majd Rádaynak írott leveleiben viszont azt emeli ki a *Bácsmegyey* eredetije, az *Adolfs Briefe* kapcsán, hogy az a ‘Werther ízlésében’ készült, s épp a stílus („kräftige Styl”, „pathetikus Festegetések”) miatt választotta fordításra. E meghatározások persze maguk is értelmezésre szorulnak. A festegetésekről az idyllium kapcsán már esett szó, a patetikus esetében a szó egyik korabeli jelentése alapján leginkább érzelmileg felfokozott, heves érzelmi hatást kiváltani szándékozó stílusra gondolhatunk, s az érzelmkifejezés e kettős jelentőségét ugyancsak megfigyelhettük az idyllium esetében.

A *Bácsmegyey* Jelentésének első bekezdése szintén a *Werther* stílusát emeli ki mintaként, s miként a Kovachichnak írott 1788. januári levélben, ezúttal is festészeti analógiával igyekszik megvilágítani állítását (a korábban mondottak szerint nyilvánvalóan nem véletlenül):

Vizsgálóba vettem a' Költeményt, az Elrendelést, a' Szín-adást, (mert én valamint minden egyéb fordításimban, úgy itt is, egyedül Artistának kívánok tekintetni; a' ki a' Táblán nem a' Sujettet, hanem a' Festő' munkáját, etsetjét, 's tüzét nézi) 's Adolft a' Werther nagy Modelje szerint találván, azonnal hozzá fogtam copírozásához.²⁹

Mindezek alapján annyi legalábbis megállapítható, hogy a (korán megismert, későn fordítani kezdett) *Werther* viszonyítási pontot jelentett Kazinczy számára, melyhez a *Siegwart* és az *Adolf leveleit* mérte, előbb az erkölcsi konzekvenciákban, utóbb

²⁶ Ford., 2009, 116.

²⁷ BÁRÓCZY Sándor, *Erköltsi mesék*, Bécs, 1775.

²⁸ Ford., 2009, 787–788. Borbély Szilárd kommentárja.

²⁹ Ford., 2009, 117.

következetesen a festegetést illetően. Miller *Siegwart*-ja ugyanakkor az 1780-as évek elején egyértelműen átvette a minta szerepét, s még a *Bácsmegyey* Jelentésében is (noha „az únalomig vitt pityergések”-et megszólja) „a maga nemében tökéletes” alkotásnak nevezte azt. Ha nem is részletezte, hogyan értendő a maga nemében kitétel, a *Bácsmegyey*-ről és más románokról szólván ez elég pontosan körvonalazódik.

A *Bácsmegyey* paratextusai nem formáltak meg oppozíciót más művekkel, mint a Gessner-fordítás ajánlása, a korabeli írásokban és levelekben azonban a minták mellett az ellenpéldák is megtalálhatóak. Nincs ezek között Mészáros Ignác *Kártigámja*, melyet az önéletírások előzménypozícióba helyeztek,³⁰ sőt, ekkoriban egyáltalán nem is említi, ahogy Haller László *Telemakusát* sem, melyet Bessenyei emelt ki a Magyar Néző Kazinczy által idézett helyén.³¹ Kazinczy három románról fogalmazott meg bíráló véleményt az 1788 nyarától 1789 elejéig tartó időszakban, Dugonics András *Etelkájáról*, Gelei József *Iffabbik Robinzonjáról* és Barczafalvi Szabó Dávid *Siegwart*-fordításáról (az említett művek a korabeli románirodalom fő típusainak reprezentánsaiként szerepelnek Béres Norbert monográfiájában³²). Az *Etelkát* az identitásképzés szempontjából méltatta az Orpheusban,³³ ugyanakkor korábban, Ráday Gedeonnak írott 1788. júniusi levelében erősen bírálta is, mert a remélt „felséges együgyűség és magyar tűz” helyett csak gyermeki magyarkodást talált benne és „a' leg-izetlenebb galanteriát a' leg-alatsnyabb popularitást”. Ez alapján ítélte akként, hogy „a' könyv, ha úgy tekintjük tsak, mint Románt, tsak-nem az Argirus és Stilfrid Classisába való.”³⁴ A Bessenyei által emlegetett ponyvakkal egy szintre helyezte az *Etelkát* románként, ugyanazon vonásokat bírálván benne, melyeket a Magyar Museum első és második számában közölt recenzióiban Gelei és Barczafalvi fordításai kapcsán szóvá tett.

E recenziókról korábban a folyóirat nyelvi programja és a fordítás-vita kapcsán szóltunk,³⁵ bemutatva az idegen szavak, a populáris nyelvhasználat bírálatát. Most csak azt emeljük ki, hogy a műfaji-hangnemi ekvivalencia elvének itteni alkalmazása a román műfaj differenciálását is magával hozta, mert bár az idegen szavak és a populáris nyelv használata egyaránt kifogásolandó e románokban, de különböző okokból. A recenziók különbséget tettek Gelei elsősorban gyermekeknek szóló, didaktikus célzatú robinzonádjá és Barczafalvi mulatságra szolgáló, gyönyörködtető érzékeny szerelmi története között, műfajon belüli típusokat körvonalazván ezáltal. Geleivel szemben megengedőbben fogalmazott, de a *Siegwart*ot „elmocskoló” Barczafalvit nem kímélte, mert ez a „Német Nyelven édes sírásra fakasztó írás”³⁶ a szerelmi tárgyú érzékeny román mintája volt számára, mint láthattuk, a *Werther*rel együtt. Mikor a ponyvák miatti Bessenyei-kifakadást idézi Barczafalvi magyar *Siegwart*-ja kapcsán

³⁰ BÉRES Norbert, *Kultivált recepció (Mészáros, Kazinczy, Báróczy)*, Széphalom 2018, 19–27.

³¹ Bessenyei György összes művei. Programírások, vitairatok, elmélkedések, kiad. BÍRÓ Ferenc, Argumentum, Budapest, 2007., 463.

³² BÉRES, *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma*.

³³ DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 239–240.

³⁴ KazLev I, 191., 135. sz.

³⁵ DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 279–286.

³⁶ *Első folyóirataink: Magyar Museum*, I., 111.

(„Lehet é az elme nagyobb részegségben?”), rejtetten ugyanúgy a ponyva értékszintjére utalja azt, mint levelében Dugonics *Etelkáját*.

A román eredendően a kanonikus műfaji rendszeren kívül helyezkedett el, ami a megítélésben egyszerre jelentett szabadságot és egyben nehézséget. Bódi Katalin megállapította, hogy a román esetében hosszú időn keresztül csak „induktív módon létező poétikáról” beszélhetünk, mely segítségével azonban megkülönböztethetővé válnak „az emelkedettebb és populárisabb, vagyis a kánonba kerülő és onnan kizárható szövegek”.³⁷ Balogh Piroska Szerdahely-kiadása pedig azt bizonyítja, hogy az 1784-es *Poesis narrativa* már elvégezte a román (fabulae romanenses) kanonizációját, s hogy Kazinczy szórványos műfajelméleti megnyilatkozásainak „feltűnő az egybecsengés”-e Szerdahely fejtegetéseivel.³⁸ Kazinczy a ponyvát mint a retorikai humilis képviselőjét használta egyik viszonyítási pontként, ami egyszerre jelentett szigorú értékítéletet az e szintre sorolt művekkel szemben, valamint azt, hogy értékítélete a retorikai rendszeren belül volt érvényes, elhelyezve így a román műfaját e szemléleti keretek között. Másik viszonyítási pontja a kanonizált műfaji hierarchiában az epika csúcán elhelyezkedő eposz volt. A *Bácsmegyey Jelentésében* „a’ Poésis’ fentebb neme, az-az az Epeopea és a’ Melpomene sarus játéka”, az eposz és a tragédia fenségéhez mérten jelöli ki az alacsonyabb rendű írások, nevezetesen a román helyét. Ezúttal is festészeti analógiát alkalmaz a „nagy tűzzel, nagy mérészséggel” festő Rubens és a „ki-beszélhetetlen lágyságú” Angelica Kauffmann *párba állításával*.³⁹ A román tehát egy hármas osztatú (érték)hierarchia középső pozícióját foglalja el, az eposz fenségénél alacsonyabb rendű, viszont a ponyva alacsonyága fölött helyezkedik el, a retorikai sublimis–mediocris–humilis leképezéseként.

A román hangnemének leírása Kazinczy programos törekvése. Érvelésének alapja az eddig vizsgált románok esetében a beszédkritérium alapján elkülönített méltóságfokok retorikai-poétikai normája volt. A *Bácsmegyey* esetében (mint korábban Ráday Gedeonnak az *Etelkáról* alkotott véleményében) nagy hangsúlyt kapott a társadalmi tagozódás szerinti nyelvhasználat szempontja is. A *Jelentésben* a következőképpen érvel az idegen szavak használata mellett:

Ebben nem a’ Történetet-költő, hanem maga Bácsmegyey szóll, még pedig levelekben és barátjaihoz, kik olly szerentsés nevelést nyervén mint ő maga, barátjoknak idegen ugyan, de a’ nagy-világban mindenek előtt esmeretes szavait értették. Ezeknek meg-tartása kedves negligéet ad Románomnak⁴⁰.

Egy művelt társadalmi réteg kifinomult nyelvhasználatának jellemzését szolgálják tehát az idegen szavak, melyek nagyrészt a társasági élet és a művészetek világából valók, ahogy az a mű végén lévő szójegyzékből is látszik. A negligée kifejezés e jegyzék-

³⁷ BÓDI, I. m., 82.

³⁸ BALOGH, I. m., 81–82.; lásd SZERDAHELY, I. m.

³⁹ Ford., 2009, 117.

⁴⁰ Uo.

ben a ’pongyolaság, piperétlenség’ jelentést kapja,⁴¹ ami a kedves jelzővel kiegészülve lényegileg megegyezik a Gessner-fordítás *Bévezetésében* található tetsző ponyyolaság formulával, vagyis az idill esetében a naiv helyett használt csinos egyszerűség megfelelőjével. E formulák egyaránt a durvaság és túlfinomultság közötti elegyített hangnemi minőséget jelölik a retorikai hármasságban a mediocris szintjén, erőteljes értékhangsúllyal. Míg azonban az aranykori pásztor és az idillköltő kifinomult nyelvhasználata elsősorban eszményként formálódik meg és így ezen idealizáló tendencián átszűrten gyakorolhat hatást, addig a kortárs társadalmi közegbe helyezett román közvetlen nyelvhasználati mintát jelenthet.

Mikor felmerül a *Bácsmegyey* terve 1788 első felében, a forrásmű *Werther*hez hasonló, érzelmileg telített stílusát nevezi meg Kazinczy választása indoklásául. Az 1788 nyarától 1789 elejéig tartó időszakban születtek románokról szóló recenziói a Magyar Museum számára, párhuzamosan a lap első két számának szerkesztésével. A *Bácsmegyey Jelentésének* első változata 1788. október 27-i, a két bekezdéssel bővebb második 1789. március 20-i keltezésű. A két új bekezdés ugyanakkor készült, mikor Barczafalvi *Sieghart*-fordításáról a recenzió, s fő tárgyak egyaránt az idegen szavak használhatósága a szerelmi tárgyú érzékeny román műfajában. Barczafalvi fordítása mintegy a *Bácsmegyey* ellenpéldájaként áll elöttünk, mert purizmusával és populáris nyelvhasználatával elvétí azt a műfaji-hangnemi minőséget, amit a *kedves negligée* avagy *tetsző ponyyolaság* formulája jelöl. Kazinczy programos törekvése egy művelt társadalmi réteg kifinomult nyelvhasználatát formálja meg, nem kis mértékben a történet kortárs társadalmi közegbe helyezése által.

5. Társalkodás és érzelmkifejezés

a) Adaptáció és referencialitás

A német eredeti hazai környezetbe adaptálását már a *Jelentés* első változata bejelenti és részletesen indokolja. A második bekezdés ezzel a mondattal kezdődik: „Érzem azt, hogy Olvasóimat ennek a’ Románnak Vidékeinkre hozása, ’s Személyeinek magyar hangzású nevezetei interessálni fogják.”⁴² Ezután (a végső változattal egyezően) az idegen–saját ideologikus ellentéte tűnik fel („nevem’ hangzása kétségbe vehetetlen tanú nemzeti eredetem felől”), de az érvelés végül visszakanyarodik az olvasói szemponthoz, hiszen mint írja, „Olvasóim’ fülekben kedvesebb lessz, ha Bácsmegyeyt és Surányi Mantzit említem, mintha a’ Theodor, Leonhárd, és Wilhelmine neveit mondom.”⁴³ A harmadik (a végső változatban ötödik) bekezdés első fele ugyanerről szól kéziratban lévő *Sieghart*-fordítása kapcsán, részletesen felsorolván a magyar névvel és társadalmi pozícióval ellátott szereplőket. Azt nem említi a *Jelentés*, hogy tér- és időkoordinátákkal is ellátta Kazinczy a leveleket: a német eredetiben csak a levél-író és a címzett van feltüntetve az egyes levelek élén, a magyar változatban keltezés is szerepel. Az évet nem adja meg, de a hónapnevek egymásutánja alapján a történet

⁴¹ Ford., 2009., 190.

⁴² TORDA, I. m., 469.

⁴³ Ford., 2009, 118.

januártól a következő év októberéig tart, vagyis majdnem két éven át. A főbb helyszínek Sopron, Buda, Torna, a második évben pedig Bécs és a bécsi út állomásai, az utalások az évszámjelölés nélkül is egyértelműen kortárs tér- és időkeretbe helyezik a történetet. Szilágyi Márton mindezen vonatkozásokat elemezvén megállapítja, a nevek, a társadalmi pozíciók és karrierlehetőségek, a helyszínek hazai környezethez adaptálása a románt mélyen beágyazzák a korabeli rendi Magyarország társadalmi közegébe.⁴⁴

Borbély Szilárd a kritikai kiadás jegyzeteiben az elvégzett részletes szövegösszevetés alapján a *Bácsmegeyeyt* szoros fordításnak tekinti.⁴⁵ A kritikai kiadás jegyzetei ugyanakkor az eredeti német szöveghez képest Kazinczy által végrehajtott szerkezeti átalakításokat, kihagyásokat, betoldásokat jeleznek, köztük olyan lényegieket, mint annak a három levélnek az elhagyása, „amelyek radikális hangú, szenvedélyes bírálatot fogalmaznak meg a társadalmi szokások ellen, illetve a lányos apák hatalmát illetik kritikával”.⁴⁶ Hozzátehetjük, a nevek megváltoztatása nem tekinthető csupán mechanikus helyettesítésnek, miként a tér- és időindexek alkalmazása sem csak a szöveg által jelzett topográfiai viszonyokhoz való alkalmazkodás, a színház, zene, festészet, költészet kapcsán említett nevek és idézett szövegek kicseréléséről nem is szólva. Kazinczy Rádaynak írott 1788. május 19-i levelében hírül adja, hogy az *Adolf leveleit* „le-fordítottam, s Magyarra tettem”.⁴⁷ Bodrogi Ferenc Máté ezt idézve felhívja a figyelmet a kötőszóra, ami arra utal, hogy Kazinczy számára fordítás és magyarítás különbözik, de a *Bácsmegeyeyre* mindkettő érvényes. A „grammatikai egységek, a szóhasználat, a mondatathárok, a központozás, a bekezdések hű visszaadását” célzó törekvés (melyet a fordításelméletben a *formális ekvivalencia* fogalma jelöl) éppúgy jellemzi, mint a célnyelvi olvasó igényeihez való igazodás szándéka (a dinamikus ekvivalencia).⁴⁸ A *Bácsmegeyey* tehát szoros fordítás és adaptáció egyszerre. Célja egyrészt az eredeti német szöveg kifinomult nyelvi megalkotottságának minél pontosabb visszaadása, s a magyar nyelv kifejezőerejének e minta szerinti megújítása a kedves negligée hangneme jegyében. Másrészt az átdolgozás a befogadóhoz igazodva a magyar társadalmi közegbe való beágyazást célozza, előtérbe állítja a szerelmi és művelődési tematikát, az életvitel csinosításának határozott szándékával.

Az adaptáció tényeit egy nagy hatású értelmezési hagyomány referenciális olvasattal párosítja. Váczy János és Szauder József⁴⁹ ebben a *Bácsmegeyey* mellett nagyjából ugyanazon szövegekre épített: a *Stella* című Goethe-fordításra és a költeményekre, különösen a román ajánlóversére. Kazinczy 1790. január 1-jén megküldte Döme Károlynak a *Bácsmegeyey* egy példányát az abba beírt ajánlóverssel, melyet leveléből sem hagyott ki, s majd az *Orpheusban* és a *Heliconi virágokban* hamarosan publikált.

⁴⁴ SZILÁGYI Márton, *Az érzékeny levélregény magyar variációja*, Széphalom 2009, 23–24.

⁴⁵ Ford., 2009, 780.

⁴⁶ Ford., 2009, 796.

⁴⁷ KazLev I, 180., 129. sz.

⁴⁸ BODROGI, *Egy lehetséges összkép Kazinczy Ferenc 18. századi fordításairól*, 318–319.

⁴⁹ VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, I–II., kiad. Kováts Dániel, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2012; illetve SZAUDER József, *A kassai „Érzelmek iskolája” = Uő., Abodrogi romantika útján*, Szépirodalmi, Budapest, 1961, 90–114.

A *Bácsmegeyey*-példányban Kazinczy kézírásával olvasható vers ironikusan a könyv elégetésére biztatja Dömét, nehogy az oldalakon lopakodó kis szerelemisten, Ámor megzavarja az előle elszökött kispap fejét. Aztán a vers második felében Kazinczy váratlanul saját magára vonatkoztatja *Bácsmegeyey* alakját:

Én nem kerültem a' rab-lántzokat,
A' mellyeket rám fűze [Ámor] Czenczije;
'S mind azt szenyvedtem a' mit Bácsmegeyeym
Inséges örvényjében szenyvedett.
[...]
De ah! ez a' szív égni 's sírni kész,
'S örökre hordja – 's önként – lántzait.⁵⁰

Az ajánlóvers közvetlen kapcsolatot teremt a román szerző-fordítója és főhőse között, ami felkínálja a referenciális olvasat lehetőségét, hiszen a szerző-fordítót és főhőst jellemző szerelemfelfogás azonosíthatóságát állítja. Megszorítások nélkül azonban érvényes következtetések mindezek alapján mégsem fogalmazhatóak meg.⁵¹

Váczy János az irodalmi szövegeket közvetlen életrajzi forrásként használta, Szauder József célja inkább annak a jelenségnek a leírása volt, amit élet és irodalom transzfigurációjának nevezett (Kazinczy „az élet tényeibe ülteti bele, viszi át az irodalmat, és az irodalomba [...] spontán élményeit vetíti át s éli bennük újjá”⁵²). E jelenség megragadására jobbra irodalmi szövegek referenciális értelmezésével törekedett, összekapcsolva ezt a kassai szalonélet, a több hölgy iránti egyidejű szerelem teóriájával. Élet és irodalom transzfigurációja azonban nem igazolható ezen az úton, maga a fogalomhasználat eleve csak metaforikusnak tekinthető. A kassai szerelmekről alig valamit tudunk biztosan, s a szalonélet még kevésbé bizonyítható. Nem jobb a helyzet az irodalmi szövegek utalásainak azonosításában sem. Az ajánlóvers idézett részletében feltűnő Czenczi ugyan bizonyosan Kazinczy egyetlen ismert szerelmét, Kácsándy Zsuzsannát jelöli, de ettől még a költemény nem válik életrajzi események megéneklésévé, részleteket egyáltalán nem tudunk meg belőle.

Sem itt, sem más versekben nincs közvetlenül dekódolható biografikus referencia. S a német eredeti követése miatt nem lehetett ez másként az elveszett Szigvárt-fordításban sem, melyről a *Bácsmegeyey Jelentésében* elárulja, hogy a női nevek Susira és Therézre írta át. Kazinczy szerette az álneveket és gyakran cserélgette őket egy-egy versen belül is, nincs érdemi életrajzi relevanciája, mikor melyik álnév szerepelt, gyakran csak irodalmi ihletet tükröző, felcserélhető fantázianevek ezek. Szauder József másik fő érve (a *Bácsmegeyey* egyik levelének kapcsolata Kazinczy Kácsándy Zsuzsannának írott 1787. szeptember 3-i levelével) pedig még kevésbé állja meg a helyét, ugyanis a Susihoz szóló német nyelvű levél és a *Bácsmegeyey* német

⁵⁰ FSZEK Sz. 3515.; Költ., 2018, II., 224–225.

⁵¹ Az alább következő megállapítások részletes kibontását lásd DEBRECZENI Attila, *Járt-e Kazinczy a kassai Érzelmek iskolájába?*, Széphalom, 32. kötet, 2023. (megjelenés előtt)

⁵² SZAUDER, *A kassai „Érzelmek iskolája”*, 105. A jelenségről összefoglalóan: 100–102.

eredetijének⁵³ (amit akkori hozzáférhetetlensége miatt Szauder József nem vizsgált) vonatkozó része nincs egymással szövegszerű kapcsolatban, nem indokolt tehát ennek magyar fordítását sem ilyen jellegű kapcsolatba hozni azzal.

Kazinczy vizsgált műveinek kétségtelenül érzékelhető valamiféle referencialitása, ennek megragadása azonban nem lehetséges ma már, kortárs metszetben is csak bennfentes kevesek számára lehetett érthető. Egyrészt ismereteink törmelékesek, hiteles történetté nem fűzhetőek össze, s nem alkalmasak irodalmi szövegek referenciális utalásainak dekódolására. Másrészt a szövegek referencialitása olyannyira enigmatikus, hogy csak a valóságvonatkozás ténye állapítható meg, annak mibenlétét a szerző utalásai szándékosan homályban hagyják. Kazinczy bizonyos műveit a későbbiekben is jellemzi a valóságvonatkozás szándékolt homályba rejtése, ennek egyik első megjelenésére figyelhetünk fel itt.⁵⁴ A Döme Károlyhoz írott ajánlóvers fő tárgyának ezért nem az önéletrajziséget tekintjük, a vers középpontjában nem a Bácsmegey alakjába bújtatott Kazinczy Ferenc és az ő története áll, hanem a mindkettőjüket jellemző szerelemzés kivételessége (amiről alább még szó lesz). A Bácsmegey tehát a létező utalások ellenére sem olvasható referenciálisan, az adaptáció tényei ezt nem bizonyítják, vagy inkább: nem ezt bizonyítják. A német eredetin végrehajtott számos jelentős változtatás a korabeli magyar társadalom közegébe helyezte át a történetet és a kritikai jelleget háttérbe szorítva elsősorban a szerelmet, illetve a mindennapi kultúrát és az azt átható művészetet tárgyzó történetet eredményezett. Műveltség és szerelem, kifinomultság és mélyérzés központba helyezése rokonítható a Gessner-fordítás fő tematikus vonulataival, a meghatározó különbség az aranykori díszletek és a kortárs magyar közeg között áll fenn.

b) Levélforma és valóságfikció

Az *Adolfs gesammlete Briefe* kortárs német világot Kazinczy adaptációja magyar társadalmi közegre írta át, remélvén, románja így nagyobb olvasói érdeklődéssel találkozhat, s nagyobb hatást képes kifejteni. Az olvasót körülvevő valóság megidézésében szerepet játszott továbbá az a műfaji sajátosság is, hogy a történet a főhős leveleiből bontakozik ki. A levélformában készült román az európai irodalomban a kezdetektől a valóság fikciójának megteremtésére épült, ami műfaji paktumának alapvetésévé vált.⁵⁵ A különféle levelek, emlékezések, naplófeljegyzések valóságnak mondott személyi levelei, emlékezései, naplófeljegyzései gyanánt jelentek meg a szövegek paratextusai teremtette fikcióban. A későbbiekben a szerző gyakran leleplezte e fikciót, műfaji konvencióként mutatván meg azt. Kazinczy is ezt teszi, mikor a valóságfikciót teremtő cím (*Bácsmegeynek össze-szedett levelei*) mellé a „Költött történet” alcímet írja.

⁵³ [Albrecht Christopher KAYSER], *Adolfs gesammlete Briefe*, Frankfurt–Lipce, 1782; KazLev XXII, 17–19., 5407. sz.

⁵⁴ Részletesen lásd DEBRECZENI Attila, *Kazinczy, az alkalmi költő = Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások*, szerk. BÍRÓ Annamária – BOKA László, Partium–Reciti, Nagyvárad–Budapest 2014, 97–104.; DEBRECZENI Attila, *A Tövisek és virágok kötetkompozíciója és szöveghálói*, *Studia Litteraria* 2020, 84–85.

⁵⁵ Lásd erről részletesen BÓDI, I. m., 55–66.

Írhatta volna a román műfaji terminusát is, hiszen ennek magyarázataként a műhöz csatolt szójegyzékben a 'költött história' szerepel. A lényeg azonban alighanem a fikció hangsúlyozása volt, összhangban azzal, hogy a *Jelentésben* előrebocsátja, egyedül Artistaként kíván fellépni fordításával, vagyis művészként, akinek a megformálás (korábbi leveleiben: a festegetések, a stílus) az igazán fontos. A *Jelentés* fentebb idézett részének közvetlen folytatása ugyanakkor megfogalmazza a román műfaji paktumát is:

Ezeknek [tudniillik az idegen szavaknak a] meg-tartása kedves negligéet ad Románomnak, 's szinté el-hiteti az Olvasót, hogy levelei nem valamely Belletristának, hanem magának a' meg-vetett Szerelem' gyötrelmei közt fetrengő Bácsmegeynek tollából folytak.⁵⁶

A „szinté el-hiteti az Olvasót” megfogalmazás a román olvasási ajánlatát írja le, amely aztán vagy megtalálja értő olvasóját, vagy a naiv olvasó befogadói tapasztalatával találkozik, aki nemcsak szinte hiszi valóságnak a románt, hanem teljes mértékben.

A *Jelentés* megnevezi a narratív sémát és a műfaji altípust: „nem a' Történetet-költő, hanem maga Bácsmegey szól, még pedig levelekben”. Vagyis a szöveget egyes szám első személyű beszélő uralja, kevés kivételtől eltekintve az ő leveleinek gyűjteményét olvashatjuk (*Bácsmegeynek össze-szedett levelei*). A kevés kivétel (Endrédi három és Erzsus egy levele) elsősorban a történetmondás igényeit elégíti ki. A levélforma és az egyes szám első személyű beszélő még az alapvetően eltérő narrációs szerkezetű *Sieewartban* is szerepet kap, hiszen fontos szereplők (Sieewart, Pater Anton, Sophie) levélben, naplófeljegyzésekben, hosszú monológokban nyilatkoznak meg.⁵⁷ A levél retorikailag kötött szerkezettel bíró, zárt kisforma, a levélgyűjtemény, mint az idillek és mesék gyűjteményei, önálló egységekből épül fel, minden egyes levél egyszerre rész és egész. A *Gessner' Idylliumi* laza kompozíciója inventárium jelleget kölcsönöz a kötetnek, a *Bácsmegey* esetében a szerkezetet a szerelmi témájú románok végletekig redukált konvencionális cselekményszála képezi, mely „a kezdetben reményteli szerelemből a végzetes csalódásig vitt történet elbeszéléseként határozható meg.”⁵⁸ A narratív sémából adódóan ugyanakkor a történet csak korlátozottan bontható ki, a fragmentumjelleg a levélformájú román elemi sajátossága. A levélíró nézőpontjának meghatározó volta a történetmondásban szükségszerűen hiátusokat eredményez, melyeket a befogadói aktivitásnak kell kitöltenie, ezzel együtt viszont lehetőséget teremt az érzelmi állapotok gazdag rajzolatának és az új nyelvhasználati módnak az együttes megformálására.

Mai terminussal levélregénynek nevezzük e műfajt, de mint Borbély Szilárd és Bódi Katalin hangsúlyozza, *regény* és *román* megkülönböztetendő, a 18. századi román nem olvasható a 19. század regényepikai konvenciói szerint, különösen nem

⁵⁶ Ford., 2009, 117.

⁵⁷ BÉRES, *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma*.

⁵⁸ BÓDI, I. m., 59.

a levélformában készült románok. „A korszak irodalmi tudata számára a román a gyakorlati funkcióval rendelkező szövegek közé tartozik”, mert „nem műfaji, hanem szövegalakítási szempontok, vagyis retoricitásuk alapján” különíthetők el.⁵⁹ A levélformában készült román valójában olyan levélgyűjtemény, melyben nem a történetmesélés uralkodik, hanem a beszéd alakzatai, a kommunikatív jelleg. Ennek megfelelően közeli rokona a retorikai oktatásban és a mindennapi gyakorlatban használatos levelezőkönyvnek (*secrétaire*), a különféle helyzetekre alkalmazható mintalevél-gyűjteménynek.⁶⁰ Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy egy korabeli könyvkatalógusban nem a románok, hanem a levelek között szerepel a *Bácsmegeyey*.⁶¹ Kazinczy e könyvvel elsősorban „az érzelmes, szomorú, de kulturált szerelmi társalgás formáját”⁶² kívánta megvalósítani. A *kedves negligée avagy tetsző pongyolaság* formulája által jelölt elegyített hangnem egyszerre jellemzi a román műfaját és egy művelt társadalmi réteg kifinomult nyelvhasználatát.

Az artista formáló keze nyomát magán viselő román ugyanakkor más műfaji mintákat is követ. Borbély Szilárd leírása a *Fanni hagyományai* naplójegyzéseiről érvényesnek tekinthető a *Bácsmegeyeyre*: a románt alkotó levelek „önállóan megálló, lezárt, kerek egységek, kis képek, a szó eredeti értelmében: idillek. Ezeknek a daraboknak a nyelvi megalkotottságát nem csak határozott retorikai szerkesztettségük mutatja, hanem poetizáltságuk, a felütések és zárlatok tematizálható alakzatai. Ezek az alakzatok az idill műfaji mintáihoz állnak közel. A Kazinczy által fordított Gessner-idillek szituációi és az egyes elbeszélések modalitása ismétlődnek bennük.”⁶³ Az *idyllium* és a levél egyaránt az artista által megmunkált kisformák, „magán érzékeny indúlatok festegetései”, melyeknek egyszerre célja a hős érzelmeinek kifejezése és érzelmek kiváltása az olvasóban. A *Bácsmegeyey Jelentésének* idézett részében „a meg-vetett Szerelem’ gyötrelmei közt fetregő Bácsmegeyey” jelzős szerkezet az érzés kivételes mélységét hangsúlyozva kelt együttérzést. Ezt látszik hangsúlyozni a Döméhez szóló ajánlóvers azonosságvállalása is („mind azt szennyvedtem a’ mit Bácsmegeyem / Inséges örvényjében szennyvedtet”), ami azonban nem jelenti azt, hogy szerző-fordító és hőse nézőpontja mindenben azonos.

c) Dialogikusság és szólamok

A regény műfajának eredendően dialogikus (de nem polifonikus) jellegéről szóló bahtyini megállapítások érvényesek a levélformájú románok esetében is. Nem önmagában a hangok megsokszorozódásáról van szó,⁶⁴ mint a több levélíró leveleiből felépülő művekben látjuk, inkább arról, hogy a „nyelv a regényben nem csupán ábrázol, hanem maga is az ábrázolás tárgya”,⁶⁵ vagyis a dialógus az ábrázoló és az ábrázolt

⁵⁹ BORBÉLY Szilárd, *Műfaji minták a Fanni hagyományai*ban, *Studia Litteraria* 1998, 175.

⁶⁰ Ezek áttekintését lásd BÓDI, I. m., 118–121.

⁶¹ SZILÁGYI, Kármán József és Pajor Gáspár *Urániaja*, 397.

⁶² BORBÉLY, I. m., 177, 180–181.

⁶³ *Uo.*, 178.

⁶⁴ BÓDI, I. m., 62.

⁶⁵ Mihail Mihajlovics BAHTYIN, *A regény nyelv előtörténetéhez = Uő., A szó esztétikája*, ford. KÖNCZÖL Csaba – KÖRÖSI József, Gondolat, Budapest, 1976, 226.

nyelv között keletkezik. A mű szerzője hőse nyelven szól, de „hol eltávolodik a hős szólamától, hol egygyé olvad vele. Ez az egyidejű kívül- és belülállás, az ábrázoltság és az ábrázoló funkció váltakozása a *regényszerű dialógus alapja*.”⁶⁶ A *Bácsmegeyey öszve-szedett leveleiben* Bácsmegeyey szólama az uralkodó, a világ alapvetően az ő nézőpontjából tárul elénk, egy-két kivétellel mások hozzá írott levelei is. Surányi Mantzi leveleit egyáltalán nem ismerjük meg, nézőpontja, viselkedésének indítéka közvetlenül nem tárul fel. Csak tárgya Bácsmegeyey visszaemlékezéseinek és már Szentpéteri jegyeseként szereplője találkozásai Bácsmegeyey által leírt jeleneteinek. Alakja talányosnak tűnhet motivációi közvetlen ismerete nélkül, Bácsmegeyey ellentmondásos interpretációi tükrében. Mantzi alakjának többértelműsége azonban nem narrációs megoldatlanság következménye,⁶⁷ hanem Bácsmegeyey szólamán belül a saját és a szerzői nézőpont közötti feszültségből fakad, s elsősorban magának Bácsmegeyey alakjának az értelmezését szolgálja.

A regényműfaj dialogikusságára jellemzően Bácsmegeyey szólamában ugyanis megképződik egy eltérő nézőpont is. A bálokban történt találkozások leírásában Bácsmegeyey Mantziról alkotott képének kettőssége bomlik ki: egyszerre látja benne a „hite-szegett Lyány”-t és az „egykor még híven szerető Lyány”-t,⁶⁸ aki újra az övé lehet (április 21., május 8. és 11.). A jelenetekben Mantzi azonban semmi alapot nem ad az ebbéli reménykedésre, a viselkedése, a megnyilatkozásai (különösen álarcosbáli dialógusuk⁶⁹) egyértelműen a „hite-szegett Lyány”-t mutatják, aki valójában nem méltó Bácsmegeyey kivételes szerelmére. Az első bál leírásában pedig Mantzi nagybátyja szembesíti Bácsmegeyeyt a lánnyal, akinek az öreg Surányi kertelés nélkül megmondja: „eddig mindég biztattad, s most el-állasz tőle. Ez a’ tselekedeted büntetést érdemelne.”⁷⁰ Nem hagy kétséget afelől, hogy nemcsak a szülők a hibásak, akikkel egyébként meg is szakítja a kapcsolatot, hanem maga a lány is. Ez tehát Bácsmegeyey által leírt jelenetben hangzik el, amit időben nem sokkal előz meg Endrédy levele Bácsmegeyeyhez, hasonló interpretációval: „Annak végére jártam, hogy Mantzi elejénten ellenkezett; de az édes Szüléi, arany hegyek’ ígéréseivel s holmi ajándékokkal, annyira vitték a’ dólgot, hogy Szent-Péteryt már szennyvedheti.”⁷¹ Bácsmegeyey tehát mindent lát, de semmit nem vesz észre. A Bácsmegeyey szólamába íródo szerzői szólam ezt a képtelenséget jeleníti meg.

Bácsmegeyey viselkedésének életképtelenségét a szerzői szólam további megnyilvánulásként a levelekben részletesen bemutatott esküvők és temetések párhuzamainak és ellentétjainak gondosan kidolgozott rendje teszi nyilvánvalóvá. Mindez érzékelteti Bácsmegeyey halálának végzettségét, ami a mű elején és végén

⁶⁶ S. HORVÁTH Géza, *Dosztojevszkij polifonikus regénye. Mihail Bahtyin: Dosztojevszkij poétikájának problémái = Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe*, szerk. KROÓ Katalin, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006., 547.

⁶⁷ SZILÁGYI, *Az érzékeny levélregény magyar variációja*, 25–26.

⁶⁸ Ford., 2009, 133.

⁶⁹ Ford., 2009, 138.

⁷⁰ Ford., 2009, 133.

⁷¹ Ford., 2009, 126.

is megfogalmazódik, mintegy keretként. Bécsben az ifjú báró R...-nek Bácsmegey azzal zárja Mantzit mentető beszédét, hogy „Nem ötet vádolom én, hanem sorsomat”,⁷² s ezzel egybecseng Mantzinak írott egyik első levele, mely még azelőtt született, hogy kiderült annak hitszegése: „Ha te engem’ el-hagynál, Mantzi! – magánosan sohajtoznám utánnad, el-fonnyadnék, ’s ideje előtt lépnék a’ sírba; mert nékem tsak egy szívem van, ’s az a’ tiéd; tsak egy életem, ’s az néked van szentelve.”⁷³ Valójában tehát érdektelen, hogy mi Mantzi motivációja, a végkimenetel Bácsmegey alkatából fakad. Ez szintűgy műfaji konvenció, mint a történet valóságfikciója, ahogy arra Bácsmegey szólamának dialogikus jellege rávilágít. Az idézett önbeteljesítő jósolatot tartalmazó levél után egy héttel későbből van keltezve az a levél, amelyben Endrédi Mantzi eljegyzését hírül adó levelét Bácsmegey így kommentálja: „Nem jó volna e’ ez egy Románnak?”⁷⁴ Majd ezután még kétszer szintén románként értelmezi a vele megesett szomorú eseményeket.⁷⁵ A szerelemben sorsszerűen belehaló Bácsmegey azonban aligha szemlélheti magát kívülről, ironikusan egy román hőseként, sokkal inkább a szerzői szólam reflektál hősenek konvenciószerűségére. A Bácsmegey szólamába fonódó szerzői szólam egyértelműen távolságot tart a hős alkati önsorsvesztésétől, idézőjelek közé teszi azt, de explicit vitát nem folytat vele.

Míthogy a *Bácsmegey* fordítás és adaptáció egyszerre, a szerzői szólamtól, melyet a szoros fordítás pontosan követ, meg kell különböztetnünk a magyarítást végző Kazinczy szólamát is, mely az eredeti művön végrehajtott átalakításokban és a paratextusokban érhető tetten. A magyar társadalmi környezetre adaptálással Kazinczy elsődleges célja, mint láttuk, a befogadás segítése volt. Az adaptáció jól szolgálta a román valóságfikciójának idézőjelbe tett valóságosságát, de épp ezáltal tette még nyilvánvalóbbá a hős életidegenségét is. A *Jelentésben* Kazinczy artista-ként határozta meg magát, akinek „a’ meg-vetett Szerelem’ gyötrelmei közt fetregő Bácsmegey” megjelenítése a tulajdonképpeni célja, vagyis érzelmi állapotok ábrázolása közvetlen érzelmkifejezés által. A románhoz csatolt szójegyzék pedig a művelt társadalmi rétegek nyelvhasználatának ábrázolási szándékához illeszkedik, melyet a *Jelentés* szintén az artista feladatának tekint a *kedves negligée* hangnemének megteremtése jegyében. A levélformájú román a paratextusok szerint a kifinomult *társalkodás megteremtése* mellett a kivételes érzelmek kifejezését és erre rezonáló érzelmek kiváltását célozza. A levélforma mindezt közvetlenül átélhetővé teszi a hős szólamának dominanciájával, ami másfelől azzal a veszéllyel jár, hogy a hősetől eltérő szerzői és fordítói szólamok a háttérbe szorulhatnak, s a hős az azonosuló olvasásmódban közvetlen mintává válik.

Azzal, hogy a románhős a szerzői intenció ellenére mintaként funkcionálhat, Kazinczy már Miller neki írott 1782-es levelében szembesülhetett. A *Siegwart* szerzője, mint láttuk, arról panaszkodott, hogy félreértették őt, mikor Siegwart alakját követendő minta gyanánt olvasták. Siegwart alakjában egyszerre kívánta ábrázolni

⁷² Ford., 2009, 176.

⁷³ Ford., 2009, 123.

⁷⁴ Ford., 2009, 125.

⁷⁵ Ford., 2009, 128, 139.

a szerelem áldásos és kártékony hatásait, saját álláspontját nem Siegwart, hanem Anton páter képviseli a románban. A hős szólamának felülkerekedése a szerzői szólamon leginkább azzal magyarázható itt (és általában), hogy a hős szándéktalanul is átélhető mintát kínál, ami hatásosabb a direkt tanításnál. Bármennyire életképtelen a reménytelen szerelemből kilábalni nem tudó Siegwart és Bácsmegey, szenvedésükkel együttérzést váltanak ki, az őket jellemző mélyérzés és kifinomultság pedig az együttérző olvasók számára követendő példa lehet, még akkor is, ha ezek az olvasók nyilvánvalóan csekély számban akarnak belehalni a szerelemben hősükhöz hasonlóan. Siegwart és Bácsmegey alakjában mintateremtő potenciál rejlik, s ebben meggyeznek más korabeli románok hőseivel. Műfaji toposz alakváltozatai, egy hőstípus sajátos identitásképlete formálódik meg bennük konstans és egyedi jellemzők által.

d) Identitásképlet és érzékenység

A mélyérzés és kifinomultság, mint láttuk, alapvető identitásképző attribútumai a szerelmi témájú, levélformájú románok hősenek, általuk válik ki a mindennapi emberek tömegéből, azokkal együtt, akik hasonló módon kifinomultak és mélyérzésűek. Ezen attribútumok határozott értéktudattal járnak, a hős önértelmezésében kiváltságnak tekinti ezeket. Világértelmezését e kiváltság birtoklása oppozíciós szerkezetűvé formálja, mert értéktudata úgy láttatja, hogy aki nincs ennek birtokában, az jó esetben is csak semlegesen viszonyulhat a kiváltságosokhoz. Az identitásképlet e konstans magja az adott románhős identitásának szerkezete által ölthet egyedi jelleget, részben az aktuális MI-ŐK viszony pontosításával, részben az identitásnak az identitáshálóban elfoglalt helye szerint.⁷⁶ Az egyes románhősök identitása ugyanis különbözhet és különbözik is abban, hogy milyen széles azok köre, akik a mélyérzésűek és kifinomultak közé számláltnak. Legsúlykebben csak néhány ember közösségvállalásáról van szó, a baráttal és a szerelmmel való kölcsönös és feltétlen azonosulásról, de e kör aktuálisan akár jóval tágabban is meghatározható. Másfelől az is egyedivé teszi a románhős identitását, hogy a mélyérzés és kifinomultság attribútumai mentén képződő identitás milyen mértékben dominál a párhuzamos identitások között, megjelenik-e egyáltalán a hős másféle identitása, avagy ez kizárólagossá válik. E vonatkozás mintegy a másik vetülete a MI-ŐK viszony szűkösségének vagy tágasságának, mert minél kisebb a románhős köre, annál inkább domináns vagy kizárólagos identitáshálóban a velük való azonosulás, és fordítva, tágabb, nyitottabb kör esetén nagyobb az esélye más társadalmi csoportokhoz fűződő identitások érvényesülésének. A szerelmi tárgyú, levélformájú románok hősenek így értett identitásképlete épül be a hős szólamába, ugyanakkor a hős szólama (s az ezzel dialógusba lépő szerzői szólam) az identitásképletet maga is egyedi összefüggésbe helyezi, újabb és újabb alakváltozatokat hozva létre. A szerelemben megtestesülő mélyérzés kiváltsága közös a hősökben, de az emberkép és a szerelemfelfogás jellege eltérhet, s a kifinomultság attribútuma szintén különféle formákat ölthet.

⁷⁶ Az identitás, identitásháló assmanni értelemben használt fogalmairól lásd DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 86–89, 95–96.

Azokat az irodalmi hősöket, akiket alapvetően a mélyérzés és kifinomultság attribútumain épülő identitásképlet jellemez, a korabeli magyar szóhasználatnál érzékeny hősöknek nevezhetjük. Ez a szerelmi témájú, levélformájú románok mellett vonatkozik általában a románok, s a színpadi érzékenyjátékok és útleírások ezen identitásképlet alapján értelmezhető hőseire is. Más nyelveken is gyakori, noha nem kizárólagos az érzékeny szó és alakváltozatai használata e hős megnevezésére, az identitásképlet azonban az elnevezéstől függetlenül jellemző rájuk. Az érzékenységgel fogalmát alapvetően a korábbi monográfiáinkban kifejtettek szerint használjuk, figyelembe véve az újabb szakirodalom erre vonatkozó észrevételeit.⁷⁷ Az érzékeny, érzékenység szóalakok változatai a korban alapvetően két fő jelentéskörbe tartoznak. Az érzékenység külsőként és belsőként elkülöníthető jelentésköre egyaránt három fő jelentésváltozatot foglal magában az alapjelentésektől ('érzékelés', illetve 'érzelem') az általánosabbakig ('testi létezés', illetve határozatlan jelentésű divatszó), közöttük az emberkép szempontjából egymás ellentettjeit jelentő 'érzékliség', illetve 'mélyérzelem, kifinomultság' jelentésekkel. Az érzékeny embernek nevezett irodalmi hős identitásképletete szempontjából a 'mélyérzelem, kifinomultság' jelentés a domináns, mely eredendően értékszempontot rejt magában és látenszen oppozíciós szerkezetű, hiszen a mélyérzésűek és kifinomultak nemcsak elkülönülnek, de el is különítik magukat a nem-mélyérzésűektől és nem-kifinomultaktól.

A *Bácsmegyey öszve-szedett leveleiben* Bácsmegyey szólamának önértelmező emblémája az *érzékeny szív*, melynek kiváltsága közösségképző elvet jelent a hasonlóan érzékeny szívűek számára. A románban az *érzékeny* szó változatainak közel

⁷⁷ A monográfia (DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*) két fő vonatkozásban foglalkozott a kérdéssel (*Érzékenység és identitás, Érzékenység és irodalom*), s az első összefüggéshez olvasástörténeti, illetve történeti-tipológiai kontextust társított (*Közönségképzet és olvasásmód, Egység és közvetlenség*). Ezt az értelmezést a felhasználói hivatkozásokon túl magára a koncepcióra kimondottan reflektáló írások gondolták tovább Labádi Gergely, Laczházi Gyula, Hegedűs Béla, Vaderna Gábor, Bényei Péter, Bodrogi Ferenc Máté részéről (LABÁDI Gergely, *A könyvbéli ember. A Fel fedezett titok mint érzékeny regény = Magyar Arión. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. Csörsz Rumen István – HEGEDŰS Béla, Reciti, Budapest, 2011, 277–291.; LACZHÁZI, *I. m.*; HEGEDŰS Béla, *Érzékeny érzékenység. Eszme- és fogalomtörténeti vizsgálat*, 1., ItK 2015, 181–196.; VADERNA Gábor, *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Universitas, Budapest, 2017; BÉNYEI Péter, *Az érzékenység túlszelidítése. Jósika Miklós: Abafi = „közöttünk a Mester”. Tanítványi köszöntőkötet a 60 éves Debreczeni Attila tiszteletére*, szerk. BÓDI Katalin – BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, 2019, 207–233.; BODROGI Ferenc Máté, *Az Aurora (és az Uránia) nőideáljáról = Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság 1820–1920*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Reciti, Budapest, 2020, 31–62.). Anélkül, hogy tételesen végigmennénk az egyes részletkérdéseken, mindössze a koncepció lényegét leginkább érintő meglátást emeljük ki. Laczházi Gyula szavát teszi (LACZHÁZI, *I. m.*, 13–16.) a schilleri naiv és szentimentális tipológia használatát, s ennek kapcsán a reflektálatlan és reflektált érzékenység megkülönböztetését. Valóban zavart okoz a schilleri szöveg szakirodalomként való alkalmazása, és ennek nyomán a reflektálatlan–reflektált fogalom pár hol történeti, hol tipológiai használata. Schiller szövege maga is értelmezést kívánó kortárs forrás, mely időnként elasztikus fogalmakkal dolgozik, szemléletmódja megtermékenyítő, de szorosan nem követhető, akkor sem, ha erre Szauder József, Csetri Lajos vagy Jerome McGann példája biztat. A koncepciót a szakszerű észrevételek figyelembevételével több ponton korrigáltuk, az újragondolás főbb irányait az alábbiakban az irodalmi hős, az emberkép és az identitásképzés problémáit érintő pontosítások jelölik.

húsz előfordulása⁷⁸ többségében a 'mélyérzés, kifinomultság' jelentéshez kapcsolódik, ennek fele szorosan a szív szóhoz, amihez még hozzávehetjük az *érzékeny szív*et reprezentáló *könny és sírás* egyenként nyolcvannál több előfordulását is. Ezek együttesen formálják a főhős önértelmezését, mely a szójelentés által adott identitásképletbe illeszkedik. A szójelentés látenszen oppozíciós szerkezete néha explicitté válik⁷⁹, alapvetően azonban a tüzes–hideg,⁸⁰ lágy–kemény,⁸¹ fogékony–tompá⁸² érzékeléshez köthető ellentétpárjai által jelenik meg. A látens oppozíció másfelől az érzékenyek egymás iránti társas hajlandóságában⁸³ ölt testet, leggyakrabban az együttérzésben és részvétben.⁸⁴ A társas hajlandóság nyilvánul meg az érzékeny melléknévi alak vonzataiban is ('érzékeny valaki, valami iránt', 'érzékeny valamire'), melyek a 'mélyérzés, kifinomultság' jelentést elmozdítják a 'mély vonzalom', illetve a 'kifinomult fogékonyosság' jelentésárnyalatok irányába. E jelentésárnyalatok a szerelem és a művészet, műveltség összefüggésében válnak jelentőssé. Szerelem és érzékenység egymástól elválaszthatatlanok, Bácsmegyey kétszer is elismétli, hogy érzékeny szívét a boldog szerelemnek köszönheti: „A' te szerelmed fel-ébredtetted indulatomat, érzékennyé tetted szívemet mind az eránt a' mi Szép, a' mi Nagy, a' mi Nemes.”⁸⁵ Az érzékeny szív tehát fogékony erény és szépség iránt, ez képessé teszi a művészetek kifinomult élvezetére: „egy igen kedves szavú Leány egy szomorú Ariát, olyan érzékenyen énekelt, hogy azt, a' nagy sírás miatt félben-szakasztotta”.⁸⁶ Legáltalánosabban, az érzékeny jelző érték kategória, mely kiváltság és egyben kiváltság („lelke rakva van a' legkedvesebb tulajdonságokkal, s jó szíve igen érzékeny”⁸⁷), s mint ilyen, megképezi az érzékeny szívűek közösségét. Pontosabban azt az identitásképletet, mely a 'mélyérzés és kifinomultság' közösségképző attribútumai mentén formálódik társas különállással, és az érzékeny szív emblémájában jelenik meg.

A *Bácsmegyey öszve-szedett leveleiben* Bácsmegyey szólamának önértelmező emblémája identitásképletet jelöl, mely a román műfaji toposza, s mint ilyen, a románok érzékeny hőseinek konstans vonását képezi. Nem elégséges érzékenység és érzékeny hős értelmezését fogalmi dichotómiákra építeni (érzékeny–entuziasztikus szerelem-

⁷⁸ Labádi Gergely huszonkét előfordulást említ, melyeket tételesen nem sorol fel (LABÁDI, *I. m.*, 286.).

⁷⁹ „Consiliárius Büttner, egy minden érzékenység és értelem nélkül való gazdag Bolond”; „Mint tagadhatja-meg az ember annyira magát, s mint mehet arra, hogy szíve' érzékenységeit, a' haszonért s gyalázatos bolond praejudiciumokért meg-öldöklölje?” (Ford., 2009, 121–122.)

⁸⁰ „Meg-hűl ezalatt az érzékenység” – „meg-hevesedett érzékenységetem” (Ford., 2009, 124, 134.)

⁸¹ „leveleim olvasztják-fel szívedet megint fagyos hidegségéből, az érzékenység szokott lágyóságára”. (Ford., 2009, 150.)

⁸² „Tompá annak minden érzékenysége”. (Ford., 2009, 191, a szójegyzékben.)

⁸³ A Laczházi Gyula által használt kifejezéssel: altruizmusban (LACZHÁZI, *I. m.*).

⁸⁴ „én az ő boldogságán, s ő az én boldogtalanságomon milyen érzékenyen vettünk részt”; „egy szerentsétlen szerelemmel, melly leg-inkább az érzékeny jó szíveket hatja-meg”; „A' te szíved Marosy, a' te engemet-szerető érzékeny szíved biztat, hogy kész szánakozással bontod-fel leveleimet.” (Ford., 2009, 143, 147, 150.)

⁸⁵ Ford., 2009, 123. Vö. még: „A' boldog Szerelmem érzékennyé teszi a' szívet minden eránt, a' mi szép, a' mi gyönyörködött: – a' szerentsétlen, meg-tsalt Szerelmem pedig örökre meg-tompítja azt.” (174.)

⁸⁶ Ford., 2009, 171.; a szójegyzékben: „Tompá annak minden érzékenysége a' ki abban a' Rúbens bátor nagy Lelkét nem látja” (191.).

⁸⁷ Ford., 2009, 141.

felfogás,⁸⁸ az érzékenység–csiszoltság antropológiai konstrukciója,⁸⁹ reflektálatlan–reflektált érzékenység⁹⁰ stb.), az e fogalmakkal megképzett típusokat sokkal inkább egy skála szélső értékeinek célszerű tekinteni, mely skálán változatok egész sora helyezhető el. Bácsmegey a románok érzékeny hősenek alakváltozata, mélyérzésű és kifinomult, erényes és együttérző, de érzékenységének kiszolgáltatott és életképtelen, így az érzékeny hősöket jellemző emberképek skáláján szélső értéket képvisel. Számára a szerelem érzése tiszta és ártatlan, áthatja az egész személyiséget, de ez nem illeszthető be a valós társadalmi környezetbe, még akkor sem, ha házasság a célja.⁹¹ A szerelem eszményítő karakterű, a másokban való feloldódás a teljesség megélésének élményét jelenti,⁹² a tőle való megfosztottság sorsszerűen vezet a boldogtalan szerelmes halálához. Az érzékeny hős identitásképletének e változatában a társas különállás végletesen beszűkült, a szerelmesre és a barátokra korlátozódik, valamint elnyom minden egyéb identitást az identitás hálójában. A szerelmi csalódás szükségszerűen végzetes, mert az önazonosság lényegében egyetlen lehetősége vesz el.

A Bácsmegey mint érzékeny hős szólamában megformálódó identitásképlet az azonosulásra épülő érzékeny olvasásmód egészében mintaként fogadhatja be, még akkor is, ha a románnak nincs ilyen intenciója és a szerzői szólam nem mindenben azonos a hős szólamával. Szerző és főhős egyezik az érzés mélységében, melynek kivételességét épp a szenvedésre való képesség bizonyítja, a szerző és a fordító Kazinczy azonban elhatárolódik Bácsmegey (és Siegwart) életidegenségétől, miként entuziasztikus szerelemfelfogásukat sem teszi magáévá teljesen. S nemcsak azért, mert Kazinczyt ebben az időszakban házassági szándék jellemezte szerelmeiben, hanem mert identitáshálója összehasonlíthatatlanul differenciáltabb. Már 1782-es leveleiben magáénak vallja Rousseau-t idézve a kiválasztottságtudatra épülő társas különállás pozícióját, Gessner és Miller műveinek olvasása során a mélyérzés és kifinomultság attribútumaival azonosul, az érzékeny szív emblémájával („empfindsames Herz”) határozva meg magát. De bármennyire is lényegszerű számára az érzékeny identitás, az mégis csak egy a többi lényegszerű (nemzeti, vallási, szabadkőműves) identitás között. A románhősök identitásképletében rejlő hatáspotenciál ugyanakkor ezzel együtt kiváló eszközt jelent Kazinczy ízlésnevelő programja számára, mint azt a Bácsmegey megjelenését követő viták reflexióiban meg is fogalmazza.

6. Vitapozícióban

a) Érzékeny író, érzékeny olvasó

A Bácsmegey Jelentésének végső változata a román hangneméről és műfaji paktumáról szóló bekezdésekkel 1788–1789 fordulóján született, párhuzamosan a Magyar Museum második számának szerkesztésével. A könyv 1789. áprilisi megjelenése

⁸⁸ LACZHÁZI, I. m., 154–162.

⁸⁹ BODROGI, Az *Aurora* (és az *Uránia*) nőideáljáról, 47–48.

⁹⁰ DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 170–171.

⁹¹ LACZHÁZI, I. m., 166–167.; illetve BODROGI, Az *Aurora* (és az *Uránia*) nőideáljáról, 37.

⁹² Laczházi Gyula az entuziasztikus szerelem fogalmát használja (LACZHÁZI, I. m., 155.).

(és Kazinczy júniusi betegsége) utáni fél évben pedig az Orpheus tervezése és a románprojektum kibontakozása folyik párhuzamosan, nem függetlenül a Bácsmegey körüli vitáktól. Kazinczy legrészletesebb reflexiója a románokról Vitéz Imréhez írott 1789. augusztus 23-i levele, mely egyazon időben és kölcsönhatásban született az Orpheus és a *Hivatalba vezető beszéd* alapkoncepciójának megfogalmazódásával. Vitéz Imre, Kazinczy ifjabb munkatársa az iskolafelügyelői hivatalban, korábban említett románfordítását, *A' tiszta és nemes Szeretet erejét* Kazinczynek ajánlva szándékozott kiadni. Ez iránt folyamodó 1789. augusztus 18-i levelére⁹³ Kazinczy öt nap múlva igenlően válaszolt, s Vitéz e levelet aztán munkája élébe nyomtatta. A levél programosan foglalja össze Kazinczy álláspontját a szerelmi tárgyú románok ügyében, reflektálva a Bácsmegeyért bírálatokra is. A Bácsmegeyért ugyanis, a Gessner-fordítás fogadtatásától eltérően, az elismerés mellett sok bírálatot kapott Kazinczy.⁹⁴ A bírálók a román műfajából adódó sajátosságokat kifogásolták, a szerelmi témát, annak haszontalanságát, a túlzott érzelmességet, a levélformát és a történet kiszámíthatóságát.

Kazinczy a Vitéz románját ért bírálatokra így reflektál levele második felében: „Tsudálkozom azon, hogy némellyeknek idétlen itéletén fel-hevülhettél. – Gyönyörködve fogja olvasni a' Te munkádat az *érezékeny olvasó*.”⁹⁵ Akár magának is mondhatná, s pár sorral lentebb mondja is: „Az én szegény *Bátsmegeym* nem tetsze Patakon. Azt mondják, hogy azt a' haszontalan fityogást nem szenyvedhetik, és hogy tőlem nem Románt vártak. Így itél gyakorta igazában egy tizenhat esztendő Leány némelly nemű íráskor felett az eruditióval tellyes Criticusnál.” Láthatóan erősen élnek Kazinczyban a Sárospatakon átutazóban szerzett élmények, hiszen többször visszatér rájuk. Decemberben Aranka Györgynek szó szerint idézi e mondatokat a kinyomtatott kötetből, noha már augusztus 26-án⁹⁶ megírta neki ugyanazt majdnem ugyanígy: „Egy Román érdeme felől egy 15 esztendő Leány jobban ítél, mint 2 Tisztelendő Professor Ur; 's a' Leányka ki-tsordulól könny tsepje edesebb jutalom az érezékeny Irónak, mint a' Professor Urak bölts itélete.”⁹⁷ A Vitéznek és Arának írott levelekben a könnyező lányka alakjában megjelenített érzékeny olvasás, mint a román adekvát befogadási módja, opozícióban áll az eruditus professzor alakját öltő tudós olvasással. Az érzékeny olvasó a román implikált olvasója,⁹⁸ a könny az adekvát befogadás visszaigazolása az érzékeny írónak, mely egyben közösséget teremt közöttük.

A könnyezés már a magát 'érezékeny szívüként' („empfindsames Herz”) meghatározó fiatal Kazinczy Millernek és Gessnernek írott 1782-es leveleiben megjelent mint az együttérzés testi megnyilvánulása és az érzékeny olvasásmód jele, mely egybecsatolja a hasonlóképp érzékeny szívűeket. Ugyanakkor éppen a Siegwart-fordítás

⁹³ KazLev I, 434–435., 235. sz.

⁹⁴ A fogadtatás és a viták összefoglalását lásd DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 407–410.

⁹⁵ KazLev I, 439., 238. sz.

⁹⁶ KazLev I, 448., 240. sz.

⁹⁷ KazLev I, 521., 273. sz.

⁹⁸ Az olvasástörténeti megközelítésről részletesen lásd DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 51–55.

kapcsán érzékelhető egy distinkció az olvasásmódot illetően, először éppen a *Bácsmegyey* Jelentésében. Mikor Kazinczy itt bejelenti a fordítás elkészültét, hozzáteszi, hogy azt megtisztogatta „az *unalomig* vitt pityergéseitől”.⁹⁹ A *Bácsmegyeyben* Patakon éppen a „haszontalan fityogást”, azaz a pityergést nem szívlelték (mint láttuk, a kétszázat közelítette benne a sírás alakváltozatainak száma), vajon mennyi könny lehetett akkor a *Szigvártban*, hogy meg kellett tisztogatni! Persze nem mennyiségi kérdéssről van szó, hanem a nézőpontról, mely miközben elhatárolja magát a pataki professzorok tudós olvasásmódjától, nem süpped bele teljesen az érzékeny olvasásba sem. Világosan megfogalmazza majd e distinkciót *A' vak Lantos* borítóján olvasható szövegben a Ráday Gedeonról szóló példázat:

„RÁDAYt hetven esztendősen reggeli négy és öt óra között *Klarissának* ötödik részével találtam. Quod Phoebum decuit, quem non decet? [És ami Phoebusnak jó, másnak rossz?] Igaz, hogy midőn RÁDAY olvas Románt, az egészenn egyéb, mint midőn egy kötelességeiről elfelejtkezett Ifjú Siegwarttal vonja-meg magát egy szugba, 's sír, hogy a' Világ nem úgy forog, mint ő akarná.”¹⁰⁰

Nincsen szó az érzékeny olvasás abszolutizálásáról, még kevésbé arról, hogy Siegwart mintául szolgálhatna, sőt, Ráday alakja egy olyan mintaolvasót jelenít meg, aki ellenőrzése alatt tartja a román megkívánta érzékeny olvasást, s veszélyeit elkerülve használni képes azt. Az azonosuló olvasás így válhat Kazinczy számára a román funkcióját alkalmazó ízlésnevelő program eszközzé.

Az érzékeny olvasó egyúttérez a mélyérzésű és kifinomult hőssel, s maga is ilyennek szereti magát látni, vagy csak ilyené szeretne válni. A románok adekvát olvasásmódjának kódját maguk a románok tartalmazzák, az intertextualitás lényegi műfaji jegyük.¹⁰¹ Az érzékeny hősök gyakran olvasnak, s megidéznak más érzékeny hősöket, magukat hozzájuk hasonlítva értelmezik, mintaként tekintik őket. Az érzékeny író és érzékeny olvasó az érzékeny szívű hős olvasásmódját és identitásképletét alkalmazza magára, noha világuk összetettsége nyilvánvalóan eltér a románok konvenciók formálta világától. Az olvasásban azonban mintegy felfüggesztik identitás-hálójuk bonyolultságát, s érzékeny hősként értelmezik magukat abban a virtuális valóságban (VR), mely az olvasás és írás aktusában képződik. Az irodalmi hős az íróval és olvasóval egyenrangú léttel bíró szereplővé válik e virtuális valóságban, s bármennyire is nyilvánvaló e világ virtualitása, adott pillanatban és viszonylatban e világ reálisabbnak tűnhet, mint a realitás, azáltal, hogy az önértelmezés alapjává válik a közösnek tekintett identitásképlet.

Úgy véljük, Szauder József e jelenséget próbálta leírni élet és irodalom transzfigurációjának fogalmával, noha, mint említettük, a fogalom több szempontból problematikus. Mégis valami lényegszerűt ragadott meg ezzel, olyan sajátosságot, ami

⁹⁹ Ford., 2009, 118.

¹⁰⁰ Ford., 2009, 438. Vö. OVIDIUS, *Ars amatoria*, II., 241. (GÁSPÁR Endre fordítása). Lásd *Uo.*, 840.

¹⁰¹ BÓDI, *I. m.*, 148–156.

aztán a román műfaji jegyéből Kazinczy pályájának átfogóbb jellemzőjévé vált a román-projektum intenzitásának lecsengése után. Az 1780-as, 1790-es évek fordulóján azonban még érdemi potenciált látott Kazinczy az érzékeny hős által teremtődő hatásmechanizmusban, mikor a románok funkcióját az Orpheus programja jegyében értelmezte. De emlékezhetünk, e funkciók *erényre vezető szerelem és kedvesebb ízlés* fogalmai által jelzett kettőssége megjelent már Kazinczy 1782-es hírlapi cikkében és Szántó Jánoshoz szóló levelében, hiszen, mint írja, Gessner idillje és Miller románja „méznél édesebb tiszta szerelmet illatoznak” és „olgy kellemetes olvasásuak, egyszer-s-mind pedig a szívnek formálására olgy tehetőssek”.

b) Szerelemapológia és kedvesebb ízlés

A Vitéz Imréhez írott levél első bekezdésében Kazinczy hosszú fejtegetésbe bocsátkozik a szerelem tárgyában, s magát „a' nemesebb szerelem' esmeretes Apologistájá"-nak¹⁰² nevezi. A szerelmi tematikával szemben hagyományosan erkölcsi kifogások merültek fel, melyeket a románok előbeszédei változatos érvelési technikákkal igyekeztek elhárítani, legitimációt teremtve a műfaj számára.¹⁰³ Kazinczy e hagyományt követi, s maga is azt vallja, nem kis mértékben Báróczi és köre nyomán, hogy a szerelem nem csupán bűnös módon buja lehet, hanem isteni eredetű indulatként tiszta és erkölcsös is. Majd miután elismételte a románok melletti hagyományos és újabb érveket, összefoglalja a szerelem apológiáját, védekező pozícióját támadóra cserélve közben:

én meg-vallani nem átalom, hogy erőtlenségekből öszve-szött életünknek minden erőtlenségei között ezt tartom a' leg-édesebbnek, leg-boldogítóbbnak. [...] **Azokat a' bóldogtalanokat**, a' kik ezt soha sem esmerték, vagy profanálták, szívesen **szánom**. Nem érzik ők, melly meg-betsülhetetlen szerencse: *csalódhatni!* [...] **azokat a' Faunusokat**, a' kik erre kevélyen néznek alá, **utállom**; és ha hozzájuk férhetek, bak-képekről le-kapom az áll-orczát; hogy lássa minden a' ki nem mások' szemével lát, mint áldoznak azok titkon Páfusban, a' kik a' Czithérei isten-asszony' oltára mellett meg-jelenni szégyenlenek.¹⁰⁴

Az általunk félkövérrel kiemelt mondatszerkezeti párhuzam és ellentét megkülönbözteti azokat, akiket Kazinczy szán, s azokat, akiket utál. Az első esetben a *Bácsmegyey* kapcsán elemzett oppozíció teremtődik meg a mélyérzésűek társas különállásában, hiszen a legédesebb kín oxymoronjával jellemzi a szerelmet, „melly eped, kívánkozik, sír, rettegve remélnl”, s mintegy kiválasztottá avatja a mélyérzésre való képességgel megáldott embert. A második esetben viszont támadóra változik a modalitás, a szerelmet ab ovo elítélő képmutatók ellenében. A „Páfusi” és a „Czithérei Isten-asszony” megkülönböztetése a buja és a tiszta szerelem elválasztását

¹⁰² KazLev I, 439., 238. sz.

¹⁰³ Minderről lásd DEBRECZENI, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*, 410–416.

¹⁰⁴ KazLev I, 439., 238. sz.

jelenti, ugyanazon ikonográfiai hagyomány felhasználásával, mint az Orpheus programját értelmező szabadkőműves levélben („bak-képekről le-kapom az áll-orczát” – „meg-makatsítottam magamat ki-tsikarni a’ Superstitio kezéből a’ véres tört, és irtóztató képéről le-kapni az áll-ortzát”). Továbbá a *maga szemével lát* formula¹⁰⁵ egyik első feltűnése ez, amit a levél vége kifejtettebb formában ismétel meg („Legjobb mindenikünknek a’ maga szemével látni”). Az említett párhuzamok a román-projektum és az Orpheus programos összefüggéseire világítanak rá.

Nincs azonban arról szó, hogy Kazinczy Bácsmegey szerelemfelfogását a maga egészében mintának tekintené. Még fordítása befejezése előtt, mikor 1788. július 19-i levelében először beszél róla Rádaynak, így foglalja össze a történetet: „Bácsmegeyi Surányi Mantzival szerelemben és tsak nem jegyben van: Szentpétery Secretariussá lesz a’ L[ocum] t[enentia]le Consiliumnál, meg esmerkedik Mantzival, meg kéri a’ szüléitől, ’s ezek a’ Lyányt hozzá adják. Bácsmegeyi ezenn annyira el-tsügged, hogy minekutánna egykor véletlenül vélek öszve-akad, beteggé lesz, ’s meg-hal.”¹⁰⁶ A leírás teljesen neutrális, nem foglal állást sem Bácsmegey, sem Mantzi megítélésében. Az 1790 decemberében tervezett részleges átdolgozás bejelentésekor ezzel szemben már más hangsúlyok jelennek meg: „Ujokban adom ki, ’s a’ szegény Mantzit hite szegéséért excusáalom benne, s’ a’ vétket szüléire tolom.”¹⁰⁷ Ez azt jelenti, hogy Kazinczy szerint Mantzi hitszegő a kiadott szövegben, Bácsmegey tehát nem akarja tudomásul venni a nyilvánvalót, nem tudja levonni a konzekvenciákat, a racionális belátások egészében otthontalanok nála, ahogy az a szólamok dialogikusságában tetten érhető volt. Azt azonban nem jelenti mindez, hogy Kazinczy egyértelműen elfordul Bácsmegey alakjától, ahogy majd kései önéletírásában, mikor „zavart fejű”-nek¹⁰⁸ nevezi. Bácsmegey a Vitézhez írott levélben a mű paratextusaihoz hasonlóan nem interpretálódik explicit módon sem példaként, sem ellenpéldaként, az azonosság-vállalás vele a mélyen érzés képességére terjed ki csupán, mely éppen a szerelem miatti szenvedésben és a szenvedővel való együttérzésben érhető tetten.

Ezután következik a már idézett rész a Vitéz Imrét ért bírálatokról és a *Bácsmegey* kritikus sárospataki fogadtatásáról. Nem tudjuk, hogy a pataki professzorok véleménye, amire hivatkozik, hozzájárult-e ahhoz, hogy tavaszi terveivel ellentétben augusztusban már nem két pataki professzorral, hanem egyedül tervezte kiadni az Orpheust, az azonban bizonyos, hogy a románokról való ítéletét jelentős mértékben formálta:

Tsak az esik nekem ebben nehezen, hogy még a’ jó Románoknak is annyi ellensége van. Tanúlnak, tanúlnak belőle szerelmet a’ mi ifjaink és leányaink, az tagadhatatlan: de néha egy kis morált és egyebecsét is tanúlnak. És nem több szükségem vagyom é most a’ Románokra, hogy azoknak olvasások által a’ szóllás’ és maga-viselet’ durvasága kedvesebb ízlésre faragódjon, mint a’ Kánonok *Molnár*’ Physicájára

¹⁰⁵ Lásd DEBRECZENI, *A tanfelügyelő Kazinczy programja*, 471–473.

¹⁰⁶ KazLev I, 180–181., 129. sz.

¹⁰⁷ KazLev I, 521., 273. sz.

¹⁰⁸ PEml., 2009, 641, 695.

’s *Dugonits*’ Algebrájára? Hidd-el, el-pirulok szégyenletemben mikor valamit illyet hallok, hogy olly kevesen látják által, hogy az írók és fordítók azért nyúlunk többnyire Románhoz, mert az a’ leg-szerencsésebb vehiculuma a’ Magyarorságnak. Jaj nekem úgy a’ Messziásommal, ha annak nem az öltözetét, hanem az előadott dolgot nézik.¹⁰⁹

E részben megtalálható a *Bácsmegey* kapcsán szétszórta megfogalmazódott összes lényeges gondolat, immár a román műfajára általában érvényesen, ami így az *Orpheus* programkörében formálódott román-projektum legteljesebb elvi indoklásaként olvasható. Az érvelés a román műfaj legitimálásának a korban szokásos pozíciójába helyezkedik, a horatiusi használni és gyönyörködtetni toposzt alkalmazva. A román ezek szerint nemcsak gyönyörködtet, hanem tanít is, s a tanítás éppen a gyönyörködtetés által hatékony.¹¹⁰ Kazinczy két vonatkozásban transzformálja ezt az érvelést, részben, ahogy Szajbély Mihály kiemeli, Báróczit követve a szerelem apológiájával, részben azonban nyelv- és irodalomfelfogása új elemeivel.

Az érvelés hagyományosan indul, visszautalva a levél első felének szerelem-apológiájára: az ifjak és leányok a románokból „tanulnak szerelmet”, de „morált és egyebecsét” is tanulnak. Ezt követően éppen ez az egyebecske válik fontossá, amit a horatiusi toposzt transzformálva az ízlés fogalma pontosít. Az ízlés birtokos szerkezetben áll (ahogy Kazinczynál ekkoriban legtöbbször), itt „a’ szóllás’ és maga-viselet” ízléséről van szó, s a megfogalmazásból kiderül, hogy a „kedvesebb ízlés” ellentette a durvaság, az ízlés hiánya. Az ízlés és az érzékeny hős identitásképlete egyaránt oppozíciós szerkezetű, közös bennük a kifinomultság attribútuma, amire a *Bácsmegey* szójegyzékében a raffinírozni, qualificálni kifejezésekhez megadott ’kényesebb ízlésre szoktatni’ jelentés is vonatkozik.¹¹¹ Az *Orpheus* programjának egyik alapfogalmáról van szó, ízlés és hangnem között pedig a nyelvhasználat képez közös felületet. Molnár János és Dugonics András *Sieghart*-recenzióban is említett művei most a románok funkcióját tekintve jelentenek ellenpéldát, mert az ő tudós könyveiknél Kazinczy szerint nagyobb hasznót hajt a román. Az *Orpheus* első számának nyomdába adása és a *Hivatalba vezető beszéd* elmondása után, 1789. december 20-án és 21-én Arankának írott leveleiben Kazinczy Vitéz románfordítását említve kitér az elébe nyomtatott levélre, s megerősíti a románok hasznáról ott kifejtett véleményét. A nemrég Bécsben meglátogatott Báróczit idézi, aki „azt mondta a’ Patakiak vádjokra: Hát az ebatták nem tudják, hogy mikor az ember galambot akar fogni, mézes búzát hint el!”¹¹² A’ *vak Lantos* borítón olvasható kommentárjában 1794-ben ezzel összhangban emeli ki, hogy „a’ Románok a’ leghathatósabb Tanítók”, s említi az idős Ráday Gedeont, aki maga sem szégyellt románokat olvasni.

Kazinczy megközelítésében a románok eszközszerpben tűnnek fel, részben az életvitel és a viselkedés kicsinosításának (raffinírozásának), részben a magyar nyelvű-

¹⁰⁹ KazLev I, 440., 238. sz.

¹¹⁰ SZAJBÉLY, „*Idzadnak a’ magyar tollak*”, 184–191.

¹¹¹ Ford., 2009, 191.

¹¹² KazLev I, 521., 273. sz.

ség terjesztésének („a’ leg-szerencsésebb vehiculuma a’ Magyarorságnak”) hatásos eszközöként. Ugyancsak hagyományos szemléleti formát jelent a művek öltözetének megkülönböztetése az előadott dologtól, de a tény, hogy az öltözet különösen hangsúlyossá válik, a horatiusi toposz másik transzformációját képviseli. Az öltözet jelentősége ugyanis az előadott dolog fölé nő, amint az Klopstock eposzának példájából kiderül: vallási témája miatt ez éppúgy bírálható, mint a biblia nem teljesen pontos követése miatt, de nem ezekben áll lényege. Már a *Bácsmegyey Jelentésében* megfogalmazta Kazinczy, hogy egyedül artista akar lenni, akinek a megformálás (a festés) a fontos. Ezt emeli ki később *A’ vak Lantos* kommentárja is: „A’ VAK LANTOS egyike azoknak a’ hisztóriai festéseknek, mellyeket Német Ország a’ maga Iróitól a’ szín’ elevevége, az ecset’ bátor volta, a’ karakterek’ eltalálása, ’s a’ régi Kosztüm miatt olly nagy kedvességgel fogadott.”¹¹³ A rege tehát hisztóriai festés, vagyis csak a kosztümben különbözik a romántól, s a festészeti analógiákkal megadott ábrázolásmód milyensége minősíti. A román funkciójáról átvett korabeli toposzok Kazinczy érvelésében egyszerre mozdulnak el az eszközjelleg újradefiniálása felé az Orpheus ízlésprogramja jegyében, valamint az eszközjelleg meghaladása felé a Magyar Museum *aesthetikai nyelv- és irodalomfelfogása* szerint.

*

Az *idyllium* és a *román* Kazinczy pályakezdő műfaji projektumai, alakulástörténetük az 1780-as évek legelejétől egészen a fogságig (s azon is túl) követhető. Párhuzamosan formálódtak, hasonlóságaik lényegszerűek. *Tárgyuk* az erénnyel teljes tiszta szerelem és a művészettel összefonódó műveltség, a mélyérzés és kifinomultság, melyek egy *irodalmi hős* attribútumai egyben. Az érzékeny ember és archetípusa, az Arcás leginkább életterükben különböznek: az Arcás létezése adekvát az *idyllium* (aranykor-mítosz formálta) díszletei között, a román (valóságfikció által formált) kortárs társadalmi közegében azonban az eszményi lét lehetősége nem adott. Az érzékeny ember mindig valamely oppozícióban határozza meg magát, amely másfelől egy virtuális valóságban való feloldódást jelent az érzékeny identitás önértelmező világteremtése által. Az érzékeny ember és archetípusa, az Arcás nyelvhasználata lényegileg azonos, s ugyancsak a művelt társalkodás nyelve jellemzi az *idyllium* költőt és a román érzékeny íróját, ami szándéktalanul is nyelvhasználati mintát teremthet. Kazinczy a használni és gyönyörködtetni elve alapján románja *funkciójaként* nevezi meg a kedvesebb ízlés terjesztését, de a mintajelleg az *idylliumra* is érvényes, ennek éppen a Gessnert olvasó fiatal Kazinczyban láttuk példáját. A művelt nyelvhasználat mint az *idyllium* és a román *hangneme* Kazinczy számára egyaránt a retorikai *mediocris* szintjén értelmezhető, ami a román esetében kánonba emelést is jelent. A naiv megnevezésére használt kifejezések (*egyszerű csínosság, tetsző pongyolaság, kedves negligé*) a durvaság és túlfinomultság közötti, elegyített minőséget jelölnek meg a hangnem lényegeként. A használni és gyönyörködtetni elv transzformációját másfelől a gyönyörködtető funkció felerősödése jelenti, az idealizáció és az érzelem-

¹¹³ Ford., 2009, 438.

kifejezés egymással sem mindenben kompatibilis *aesthetikai törekvései* mentén. A szép természet imitációja a tökéletesség elérésére irányuló eszményítéssel fonódik össze, míg az emberi természet imitációja az érzelmkifejezés és az érzelmi hatáskeltés szándékával. A pályakezdő projektumok fő művei, a *Gessner’ Idylliumi* és a *Bácsmegyey össze-szedett levelei* a Magyar Museum és az Orpheus programjaival párhuzamosan nyerték el végső formájukat és karakterüket. A pályakezdés és beérkezés lényegében egyetlen lépésben történt meg, a még mindig fiatal, harminc év körüli tanügyi hivatalnok hirtelen központi szerepben találta magát a irodalom alakulni kezdő közegében is. Első művei és folyóiratai megalapozták irodalomszemléletét, valamint kijelölték helyét a következő nemzedék irodalmi emlékezetében.